

„ŽIVOT A DOBRÁ ČEST JEDNÍM KROKEM KRÁČEJÍ“

ČEST A KAŽDODENNOST VE VESELÍ NAD LUŽNICÍ

17. A 18. STOLETÍ

Jana Schwallerová

Nic nebylo pro muže, ženy i děti v raném novověku důležitější – samozřejmě vedle vlastního života a zdraví – než bezúhonnost, obecná vážnost, respekt a úcta, dobrá postava či jméno mezi lidmi, důvěryhodnost; to vše bylo navenek označováno souhrnným pojmem *čest*. Právě čest byla předpokladem pro oprávnění k vykonávání právních úkonů, úspěšnou „osobní politiku“ a koneckonců i pro prezentaci širší pospolitosti navenek. Její přítomnost či absence představovaly nejednou i ekonomické měřítko úspěchu jedince. Útráta či poškození mohly mít za následek i ohrožení sociálního statusu. Čest tak můžeme chápat jako základní hodnotu a elementární princip celé stavovské společnosti.

Předkládaný příspěvek se na základě analýzy zápisů rychterních (rychtářských) knih poddanského městečka Veselí nad Lužnicí¹ a dalších komplementárních pramenů snaží ukreslit obraz všedního života venkovských poddaných v 17. a 18. století, ke kterému patří vlastní cti, sociální úcta, ale i zdraví a vlastního majetku neodmyslitelně patří. Charakter stěžejního pramene umožňuje proniknout do sociálních vztahů aktérů sporů vedených před rychtářem (a nejsou to vždy jen měšťané, nýbrž i nižší vrstvy městské společnosti, pro jejichž výzkum nám mnohdy chybějí prameny, jako jsou například čeleděni, děvečky, podruhové a další).

Sledovat lze příčiny a místa vzniku nejrůznějších konfliktů, jejich průběh, gradaci eskalaci, i způsob chování jejich účastníků. Rovněž je možné zachytit význam slov a zvyků k dosažení určitých cílů, gestikulace, mimiky i jiných prostředků k vyjádření pocitů, emocí a psychologických stavů vůbec. Dále jsem se pokusila o postžení významu role cti (nejen) v raně novověké společnosti.

Staročeské dokumenty jsou doslova zaplaveny pojmem čest či jeho synonymy, jako jsou *čtnost, důstojenství, počest, počtivost, počestnost* aj. Frekvence užívání slova čest

je neobyčejně veliká, stejně jako množství významů, ve kterých se toto slovo používá. Mnohokrát právě přemíra užití pojmu čest vede k tomu, že výraz sám se v podstatě odchyluje od svého původního obsahu. Snad nejlépe to vystihuje historik Martin Dinges: „Čest připomíná lochnesskou příseru, která se občas vynoří, všichni ji viděli, ale na nic si pak nevzpomínají.“³

Inflace v používání tohoto pojmu nastoluje zdánlivě banální otázku: Co to čest je? V jakém kontextu byla používána a jak se s tím konceptuálně vypořádalo (nejen) historické bádání? Pojem cti je natolik spojen s lidskou existencí a hlavně se studiem myšlení a vůbec mentální existence, že se leckdy překrývá bádání historické, jazykovědné, psychologické, sociologické, kulturně antropologické apod.⁴

Čest je pojímána – převážně v souvislosti s rytířskou kulturou – jako duchovní statek, který je nutné maximálně bránit, neboť jeho absence znamená pro jednotlivce nemalé následky. Čest a její průkaznost se postupem doby stává nutnou výbavou i pro nepriviligovanou část společnosti.⁵ Čest zapadala do širšího souboru pojmů, tzv. ctností, jako byly například ukázněnost, sebeovládání apod. Jeden z mnoha výroků – „...počestný jest vážný šlechtný muž...“ – snad nejlépe vymezuje původ a náležitost cti.⁶

Čest tedy nespočívá v pouhém skutku, ale na důsledku je přímo závislá, šlo o společenský dopad chování, jednání. Není to vlastnost vrozená, nýbrž získaná. V prvé řadě je věcí volby, je věcí motivu jednání a charakteru. Individuum není samo o sobě ctné, ale základem cti jsou mínění, která mají o hodnotě člověka v prvé řadě jiní. Teprve poté následuje vlastní subjektivní ohodnocení sebe sama a z toho vyplývající stupeň sebevědomí, který sám posoudí hodnotu vlastní cti.⁷

Čest také není jen jedna, ale subjekt je nositelem cti tolikrát, kolikrát se cítí být členem nějakého celku, vůči kterému potom vymezuje a definuje svůj pojem a hodnotu vlastní cti. Zpochybnění cti individua a jeho obvinění z nečestnosti znamená v podstatě útok na celou představu subjektu o sobě samém. A právě odstranění pochyb a uvedení všeho do stavu před tímto aktem je hlavní motivací individua v jeho snaze o zachování, zlepšení a v prvé řadě obranu vlastní cti.⁸

Vrátíme-li se krátce ke zmíněnému slovníkovému heslu Ottova slovníku naučného a porovnáme-li ho se zněním v Masarykově slovníku naučném, zjistíme jednu zajímavou skutečnost. Samostatné heslo čest je ve druhém jmenovaném díle uvedeno pouze s odkazem na jiné heslo: „Čest, v trestním právu, viz urážka na cti a utrhaní na cti.“⁹ Čest zde již není pojímána ve smyslu filologicko-filozofickém, ale ve smyslu čistě utilitárním – „...zasluhuje [čest – poznámka autorky] trestní ochrany, která však nesmí jít tak daleko, aby znemožnila

³ Martin Dinges, Die Ehre als Thema der Stadtgeschichte. Eine Semantik im Übergang von Ancien Régime zur Moderne, in: Zeitschrift für historische Forschung 16, 1989, s. 409–440, zde s. 409n.

⁴ Klaus Schreiner – Gerd Schwerhoff, Verletzte Ehre. Überlegungen zum einen Forschungskonzept, in: Verletzte Ehre: Ehrkonflikte in Gesellschaften des Mittelalters und der Frühen Neuzeit, edd. K. Schreiner – G. Schwerhoff. Köln 1995, s. 1–28.

⁵ Igor Němec – Jan Horálek a kol., Dědictví řeči. Praha 1986, s. 402–407. Z etymologického hlediska je důležitý hlavně tzv. Rosa – viz níže.

⁶ Theaurus linguae Bohemicae, Knihovna Národního muzea, sign. IV E 11 (tzv. Rosa), 186.

⁷ Ottův slovník naučný, sv. VI. Praha 1893, s. 462–463.

⁸ Robert Grant, Honesty, Honour and Trust: The decline of self-policing in society, in: Digby Anderson (ed.), The Loss of Virtue. Moral Confusion and Social Disorder in Britain and America. The Social Affairs Unit of A National Review Books. London – New York 1992. Viz recenzi Radka Edererová – Jaromír Žeňklitz (rec.).

¹ Kniha rychterní k zastání lidské spravedlnosti proti lidem zlým a utrhačným založená 1632, Státní okresní archiv (dále SOKA) Tábor, Archiv města (dále AM) Veselí nad Lužnicí, č. k. 99, sign. II C 1, 1630–1751 (dále jen kniha rychterní, č. k. 99). Kniha rychtářská, tamtéž, č. k. 100, sign. I IC 2, 1759–1783 (dále jen kniha rychtářská, č. k. 100).

² Studie vychází z diplomové práce obhájené v Ústavu hospodářských a sociálních dějin FF UK. Viz Jana Schwallerová, Spory poddaných městečka Veselí nad Lužnicí ve světle rychtářských knih (1630–1783) Praha 2002.

právo kritiky...“.¹⁰ Poměr mezi následky absence cti a její hodnotou, zejména finanční, ostává jistý posun. Nečestnost se čím dál tím méně stává fatálním nedostatkem a naopak snaha po ctnosti se leckdy zaměňuje s nedostatkem vlastního sebevědomí individua.

V moderní historiografii je čest zkoumána jako jev přesahující do jisté míry stavovské hranice. Podle Martina Dinges¹¹ se právě díky cti část šlechty a venkovské společnosti navzájem sblíží. Právě na počátku výzkumu cti stála pouze čest šlechtická, ale zájem čest se posunul strukturálně i níž. Čest se proto stále častěji upřesňuje nejrůznějšími adjektivy. Dinges překonává fixaci starších prací na elity. Čest je pro něj „fenomémem dlouhého trvání“. Obohacuje studium cti o pojem „kód cti“, což pro něj znamená komunikační systém k uspořádání sociálních vztahů, který se skládá ze slov, gest, úkonů, nadávek apod. Tento kód je zákonitost v jednání lidí. Neexistuje ale univerzální pojem cti, protože v každé kultuře má čest, a tím i tento kód, jiný význam. Autor na základě těchto zjištění stanovuje v podstatě obecně platný model pro studium cti:

- 1) nutnost modelovat jednotlivé skupiny, stavy, povolání apod. v závislosti na vlastní ritualizaci projevů cti,
- 2) používat postupy již výše zmíněné sociální a kulturní antropologie, vycházející hlavně ze závěrů Maxe Webera a Pierra Bourdieua,
- 3) studovat čest i v prostředí dříve opomíjeném, jako jsou hlavně města,
- 4) v rámci měst je nutné rozdělit zkoumané skupiny do jednotlivých logických celků a jim přiřadit „vlastní“ čest,
- 5) ze všeho uvedeného vyplývá nutnost konceptualizace studia cti jako symbolického kapitálu a jeho úzké spojení s dějinami každodennosti či s detailním popsáním kódu chování prizmatem mikrohistorie.

Na pomezí historie a sociální a kulturní antropologie se v otázkách výzkumu cti pohybuje Richard van Dülmen.¹² Čest je pro něj závislá na sociální pozici individua a na jeho ekonomickém potenciálu. Čest byla předpokladem pro bezproblémové soužití, pro mateřskou prosperitu a úspěch vlastního povolání. Integrace jednotlivce do určitého domu, vesnické společnosti, cechu, byla podmíněna „vlastnictvím“ osobní cti, neboť „smysl pro čest je základem morálky, v níž jednotlivec sám sebe chápe vždy tak, jak ho vidí ostatní, v níž jednotlivec potřebuje ostatní, aby existoval, protože obraz, který si dělá sám o sobě, je nerozlišitelný od obrazu, jehož odraz získává od ostatních“.¹³ Jinak řečeno – čest vymezovala jejich „hrací, jednací prostor“ (*Spielraum*), proto jakékoliv jeho narušení znamenalo určité sociální omezení.

Na druhou stranu, aby verbální napadení cti dosáhlo svého účinku, záleželo v mnoha případech na roli řeči, pomluv a tzv. drbů. Funkce záměrně zkreslených informací (drbů) byla v námi popisovaném kontextu a paradoxně pro význam historického poznání významná pro šíření důležitých zpráv o událostech či o osobách. Ponechat stranou tyto řeči znamenalo oslabit, resp. neposílit své vlastní postavení ve společnosti. Z tohoto závěru

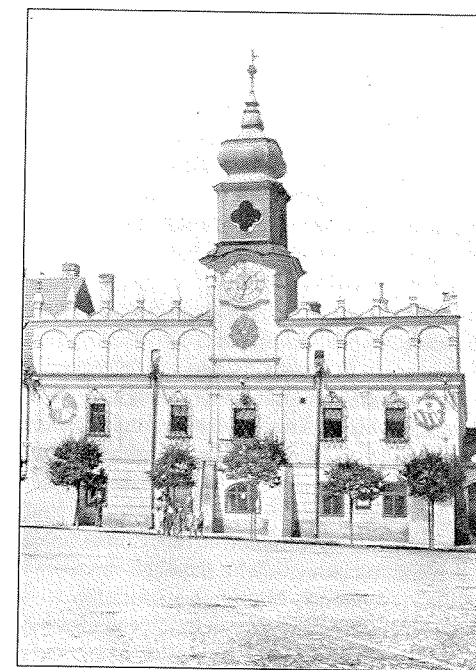
vyplývá pro historiografii další nelehký úkol – poznávání a popis strategií jednání raně novověké společnosti. Závěr je pro Dülmena zhruba tento:

- 1) čest je jednou ze základních kategorií společnosti raně novověku, kdy nezřídkou rozhodovala o sociálním statusu, sociální existenci, o životě i smrti,¹⁴
- 2) z výše uvedeného vyplývá, že bylo v zájmu jedince vést počestný a čestný život,
- 3) na druhou stranu: čest znamená něco jiného pro žebráka, řemeslníka či šlechtice,
- 4) ujasnit si sledovaný pojem a jeho význam nám nejlépe pomohou analýzy konfliktů o čest, které jsou v tomto období velmi bohaté. Dülmen také vyslovuje domněnku, že se představa o cti liší nejen stavovskými a regionálně, ale i podle pohlaví.

Zahraniční bádání v oblasti výzkumu kriminality a každodennosti zkoumá problematiku cti jako neoddělitelnou součást společenského vývoje. Svou pozornost neorientuje jen na konkrétní projevy trestné činnosti, ale snaží se tyto jevy postihnout komplexně se zřetelem na sociální prostředí, ze kterého vycházejí. Využívá k tomu různých metodických postupů, od kvantitativních analýz po kulturně-historicko-antropologické pojetí. Studium cti se tak rozpadá do několika okruhů – šlechtická čest, společenské souvislosti cti, nečestných povolání, duelů a marginálních skupin obyvatelstva, tzv. *gender* koncepty atd.¹⁵

V prostředí jihočeského poddanského městečka Veselí nad Lužnicí byly spory a konflikty mezi obyvateli projednávány a řešeny před rychtářským „právem“.

Rychtář, na třeboňském panství nazývaný rychtář ložní,¹⁶ hrál nezastupitelnou roli ve správě města. Povinnosti spojené s úřadem rychtářským byly vymezeny v instrukcích vydaných vrchností.¹⁷ Důraz v nich byl kladen na dohled na veřejný pořádek, bezpečnost, mravnost a dodržování náboženských zvyklostí a křesťanského učení.

Obr. 1. Radnice ve Veselí nad Lužnicí (20. léta 20. století). Repro z: František Kuna, Dějiny města Veselí nad Lužnicí a okolí. Veselí nad Lužnicí 1927.

⁹ Masarykův slovník naučný, sv. I. Praha 1925, s. 1133.

¹⁰ Tamtéž, sv. VII. Praha 1933, s. 485. Porovnej také Michael Buchberger (ed.), *Lexicon für Theologie und Kirche*, sv. III. Freiburg im Breisgau 1931, s. 575–576.

¹¹ K tomu viz M. Dinges, *Die Ehre als Thema*, s. 409–440.

¹² Richard van Dülmen, *Der ehrlose Mensch. Unehrllichkeit und soziale Ausgrenzung in der Frühen Neuzeit*. Köln – Weimar. Wien 1999 [česky: *Bezectní lidé. O katech, děvkách a mlynářích. Nepočestnost a sociální izolace v raném novověku*. Praha 2003].

¹⁴ R. van Dülmen, *Der ehrlose Mensch*, s. 97.

¹⁵ Stručný přehled zahraniční literatury k tématu viz J. Fáčková, *Spory poddaných*, s. 27–38 a 160–164.

¹⁶ Výraz *ložní* by podle L. Dědkové mohl být odvozen od výrazu „co bylo uloženo“ (povinnost); rychtář ložní se měl starat o to, co bylo povinností. Viz Ludmila Dědková, *Ochranná municipální města v Čechách. Studie o vývoji a postavení poddanských měst a jejich správy po Bílé hoře*, Sborník archivních prací 28, 1978, č. 2, s. 351.

¹⁷ Viz Rychterní instrukci města Veselí nad Lužnicí. Státní oblastní archiv (dále SOA) Třeboň, Velkostatek.

V záležitostech trestněprávních (hrdelních) měl rychtář okamžitě dopadnout viníky, zajistit je a uvědomit ihned purkmistra, jehož příkazům byl podřízen.

Do kompetence rychtáře ložního náleželo také vedení řízení v záležitostech méně závažných trestních činů a soukromoprávních sporů, jakými byly urážky na cti, zhanění, výtržnictví, krádeže, škody na majetku, spory o dluhy a jiné majetkové pře (většinou do 20 kop grošů), často též ublížení na zdraví, odboje proti rozhodnutí orgánů městské správy a mravnostní delikty. Dle instrukce měl „sousedy spravedlivě, neohledajíce se na přízeň neb nepřízeň, na dary neb nedary, na přátele neb nepřátelství řídití a jak přespolním, tak domácím lidem i bohatým k spravedlnostem jejich dopomáhati.“¹⁸

Řízení probíhalo v zásadě podle procesních pravidel a zvyklostí městských soudů.¹⁹ Při vedení procesu se jak rychtář, tak i strany, tedy žalobce a obžalovaný, řídily především *Právy městskými* Pavla Kristiána z Koldína.²⁰

Na základě těchto ustanovení byly trestněprávní i civilněprávní spory porovnávané před rychtářským právem projednávány ve zjednodušené podobě akuzačního procesu. Městský civilní (akuzační) proces byl typickým procesem soukromoprávním.²¹ Jeho prostřednictvím byly projednávány zpravidla žaloby, resp. sporné záležitosti soukromých osob. Sporné strany – ať už tedy soukromé osoby, nebo osoby, které jednaly z titulu svého úřadu či funkce (rychtář nebo purkmistr) – vystupují před soudem v průběhu procesu zásadně ve formálně rovnocenném postavení. Civilní proces nikdy nebyl zahajován z veřejné iniciativy, k jeho započetí musel být dán – ústní či písemnou formou obeslání k soudu – podnět. V průběhu soudního řízení bylo možné používat pouze racionální důkazní prostředky, v prvé řadě svědecké výpovědi („svědomí“) a dále zejména listinné důkazy, např. v podobě rozmanitých smluv, výpisů z úředních knih apod. Přísaha mohla být v civilněprávních případech uložena jen jako svého druhu dodatečný důkaz při částečné důkazní nouzi.

V praxi to vypadalo tak, že žalobce „složil“ k právu ústní žalobu („stížnost“) nebo písemnou obsílku (tzv. species facti, tedy „obžalobu neb zanešení právní“) podle práva městského článku A 45, a tím požádal o obeslání obžalovaného. V případech deliktů proti městské administrativě, pozemkové vrchnosti, oficiální ideologii či mravnosti mohl být pohánějí stranou i rychtář či purkmistr, při urážce poctivosti cechu nebo jeho členů či činnosti cechovní inspektor. U žalob na ochranu osobní cti velmi často vystupují jako

žalobci muži na místě svých manželek či jiných příslušnic rodiny ženského pohlaví a dětí (nebyly dokonce výjimkou případy, kdy za obžalovanou ženu předstoupil před právo její manžel a kromě uzavření smíru a zaplacení pokuty podstoupil i trest v městském vězení).²² Nezřídka se také objevují žaloby na ochranu cti či zdraví sirotků, které jsou zdviženy rychtářem, purkmistrem či některým z měšťanů. Někteří žalobci, zejména pokud se žaloba týkala poškození cti nebo zdraví, poháněli k právu i několik osob naráz. V řadě žalob bylo formulováno více přečinů najednou.

Po složení patřičného finančního obnosu byl oznámen termín i přesný čas, ve kterém se mají strany dostavit před „právo“ a právní posel vyhledal obžalovaného a oznámil mu půhon. Pokud byl obžalovaný obyvatelem některé z okolních vesnic, odeslal rychtář „řezanou ceduli“ tamnímu rychtáři a nechal si poháněného a většinou i rychtáře předvolat před právo. V některých případech, zejména pokud šlo o nejrůznější pranice či násilnosti a zvláště závažná poškození cti, bylo pro obžalovaného „právo posláno, citýrováno“ ještě týž den. V případě, že se nechtěl dostavit, tak pro něj „právo samo s drabanty práci vážilo a jej ztrestalo jako neposlušného“, to znamená, že na něj byla uvalena krátkodobá, třeba jen pár hodin trvající, dnes bychom řekli zadržovací, vězba.

Porovnání stran se pak dělo dle potřeby, někdy i každodenně.²³ Výjimkou byly církevní svátky, kdy se i podle Koldína, „soudové nedrží“. ²⁴ Podle zmínek, které se občas objevují v rychtářských knihách, bylo řízení vedeno na radnici či „v přibýtku rychtáře ložního“, zhruba v polovině případů za přítomnosti přísedících z řad obecních starších či radních. Pokud byl obžalovaný ještě před jednáním rychtářského práva zajištěn v městské šatlavě, odehrávalo se někdy projednávání pře „před panem purkmistrem, pány a panem rychtářem ložním“. Provinilec byl totiž z arestu propouštěn na základě rozhodnutí purkmistra, jeho „zadrženi“ však netrvalo nikdy déle než jeden, maximálně dva dny. V případě, že se nemohla poháněná strana z nejrůznějších důvodů projednávání sporu zúčastnit, mohla za sebe poslat náhradníka.²⁵ Obžalovanému bylo znovu sděleno či přečteno obvinění a nezřídka také „jemu artikule právní čtené byly“.

Množství odkazů – zejména na Koldínova *Práva městská*, ale i vrchnostenské instrukce, císařské patenty či boží příkázání jako morální normativ – v textu zápisů je až pozoruhodné. Frekvence odkazů na právní ustanovení Koldínova zákoníku (v knihách se objevují u 42 sporů) svědčí o poměrně značném právním povědomí rychtáře či přísedících rychtářského práva, především zřejmě radního písaře, který musel mít bezesporu jisté právní vzdělání.²⁶

¹⁸ SOKa Tábor, AM Soběslav, Protokol rychtářský, č. k. 410, sign. II B3/1, fol. 9a. V jednom případě skutečně rychtář přenechal porovnání sporu tzv. poručenímu rychtáři s odůvodněním, že „já rychtář byl jsem přítel Kateřiny Petrákové“. Viz SOKa Tábor, AM Veselí nad Lužnicí, Kniha rychtářská, č. k. 100, fol. 15b.

¹⁹ K procesnímu řízení před městskými soudy viz *Jiří Klabouch*, Staré české soudnictví (jak se dříve soudívalo). Praha 1967, s. 217n.

²⁰ *Josef Jireček* (ed.), Práva městská království českého od Pavla Kristiána z Koldína [Codex iuris bohemici IV/III]. Praha 1876 (dále jen Práva městská). Ke Koldínovi a městským právům viz *Karel Malý* (red.), Městské právo v 16.–18. století v Evropě. Praha 1982.

²¹ *Petr Kreuz*, K charakteristice procesního projednávání trestních případů v českých městech doby předbřlohorské, in: Hrdelní soudnictví českých zemí v 16.–18. století, red. *Jindřich Francěk*. Pardubice 1996, s. 76n. Na nutnost rozlišovat typ procesu při projednávání trestněprávních případů před městskými soudy upozornil *týž*, Ženy v trestněprávních případech před městským soudem Starého Města pražského v letech 1548–1560, in: Ženy v dějinách Prahy [Documenta Pragensia 13]. Praha 1996, s. 102n; *týž*, Několik poznámek k otázce odrazu kriminality v písemnostech soudů předbřlohorských Čech (Příspěvek k metodice studia sociál-

²² Viz např. porovnání v nářku cti mezi Martinem Jedličkou na místě Háty jeho matky a Martinem Hrskem a manželkou jeho, kdy Hrsková „nemohla nic k Hátě provéstí“ a její muž tedy „za takové provinění jest vězení podstoupil a Hátu za poctivou vyhlásil, tak že o ní nic neví a jí ve všem pokoj i manželka jeho dáti chce“. SOKa Tábor, AM Veselí nad Lužnicí, kniha rychtářská, č. k. 99, f. 49a.

²³ V 17. bodu soběslavské rychtářské instrukce se říká, že rychtář „jistě den výhodný má sobě vyvoliti a tehdaž starší obecní a přidané své, pokudž by co za potřeby bylo, obsílati obsílek“. Viz SOKa Tábor, AM Soběslav, protokol rychtářský, f. 4a–9a. Ve Veselí jsem však žádnou pravidelnost v zasedání rychtářského práva nepozorovala.

²⁴ Práva městská, článek B XXIII, s. 48–49. Viz k tomu spor o čest a ublížení na zdraví, kdy byla žaloba vznesena na Velký pátek, „poněvadž na takový slavný den nemohlo se to před právo vzít, počestný právo odbylo Kateřinu Petrákovou až po božích svátcích“. SOKa Tábor, AM Veselí nad Lužnicí, kniha rychtářská, č. k. 100, f. 15b.

²⁵ Viz např. při, při jejímž projednávání zastupuje měšťana Jana Pičnu, který „po řemesle svým přes pole jest byl“, jeho švagr, veselský purkmistr. SOKa Tábor, AM Veselí nad Lužnicí, kniha rychtářská, č. k. 99, f. 20b.

Obžalovaná strana měla možnost se ke svému obvinění vyjádřit. Pokud se hned přímo nedoznala k provedenému přečinu a zapírala, musela svou nevinu prokázat. K prokázání viny obžalovaného bylo tedy zapotřebí předložit jasné důkazy.

Za klíčový důkaz, jak již bylo řečeno, byli považováni „svědci hodnověrní“. „Svědomí“, jak je svědecktví v knihách označováno, ve Veselí nikdy nevydávaly ženy. V jednom případě, ačkoliv to Práva městská v článku B 61 zakazují, byl k podání svědecktví povolán tučapský Žid. Měl svědčit v kauze nářku cti „slovutného měšťana, spoluradního a makacina obecního“, obviněného z prodeje obecního žita židovským vinopalům. Přestože byl ochoten složit přísahu, že takové žito koupil, rychtář jeho svědecktví nepřijal s tím, „že to jest samá lest“, a Žida ztrestal a „zavázal“ 6 kopami.²⁷ Další možností, jak dokázat spáchání trestného činu či přestupku, bylo (zejména při poškození majetku či zdraví) ohledání („vizitýrování“) předmětu sporu.²⁸

Po vyslyšení žalobce i obžalovaného, svědků a po předložení důkazů byly obě strany vyvedeny z „jednacích síně“, aby „se věc povážiti mohla“. V případě, že právo shledalo, že žalobce protistraně žádné provinění neprokázal, byl ztrestán vězením, peněžitou pokutou (z knih se však není možné dozvědět, v jaké délce a výši se tento trest pohyboval) a náhradou právních poplatků. V případě nářků cti či zhanění právo většinou dospělo k závěru, že to jen „řeči a klevety jsou, které se dokázat nedají“, a doporučilo stranám, aby se usmířily, resp. přátelsky porovnaly, často s varováním, „že by skrze to veliké outraty vzejíti mohly“. ²⁹ Smír byl ostatně u tohoto typu sporů stranám navrhopán ještě před začátkem jednání.

Tresty (sankce) byly, až na několik výjimek, kdy šlo převážně o násilné trestné činy, podmínečné a měly spíše disciplinární či pořádkový charakter. Šlo především o preventivní sociální opatření, jež mělo bránit páchání nových trestných činů a rušení „veřejného míru“.

V záznamech řady sporů se objevuje poznámka, že byl smír, a nezřídká i prominutí „arestu“ viníkům, učiněn na přímluvu „dobřejch a poctivejch lidí“ (většinou některého z měšťanů, rychtáře, přísedících, členů rodiny či, pokud se jednalo o tovaryše, jeho mistra, u podruha hospodáře). Ať již šlo o porovnání stran v příčině poškození cti, ublížení na zdraví, náhrady škody a jiných přestupků, byla pře zakončena podáním rukou rychtá-

vedenému v příčině nářku cti. O průběhu celého řízení (před městským soudem) nás informuje podrobná zpráva městského písaře vrchnosti a písemně elaboráty obou stran. Strany postupovaly přesně dle ustanovení Koldínova zákoníku. V dochované relaci žalobce purkmistru a městské radě píše, že pokud obžalovaný nářek „nevykáže (čehož se neobávám), že k pokutě právem městským sub litera Q17, Q18, zřízení zemského K 19 přidržán bude“. Odpovědí obžalovaného na půhon byla tzv. „excepti“ neboli dle Práv městských článku A XLV a B XII „obrana, proč by k té žalobě aneb na tom právě svému žalobníku odpovídati povinen nebyl“, ve které se „potahuje“ celkem na 14 článků (sic!) Práv městských. Některé z nich zde parafrázuje, zdůvodňuje, proč se na ně odvolává, a oznamuje, že hodlá prosit za ochranu vrchnost. Celý spor nakonec po třech měsících hejtman přenesl k právu města Soběslavi.

²⁷ Kniha rychtářská, č. k. 100, f. 17a. K otázce svědecktví Židů viz *Zlata Brátková*, Pražské knihy svědomí z konce 16. století, Pražský sborník historický 31, 2000, s. 15.

²⁸ Např. i při obvinění jedné měšťanské dcerky, že „by měla nohu otlučenou“, bylo hned popřeno po prohlídce „felčarem“. Viz *SOKA Tábor, AM Veselí nad Lužnicí*, kniha rychtářská, č. k. 100, f. 46a–47a.

²⁹ Na přátelské porovnání jako jeden z nejčastějších výsledků jednání před rychtářskými soudy upozornily *Irena Korbelářová*, Městské soudnictví v Moravské Ostravě ve světle rychtářských knih (1692–1787), Ostrava. Příspěvky k dějinám a výstavě Ostravy a Ostravska 16, 1991, s. 343, a *Hana Jordánková – Ludmila Sulitková*, Rychtářské knihy z Archivu města Brna jako významné prameny k výzkumu kriminality v raném novo-

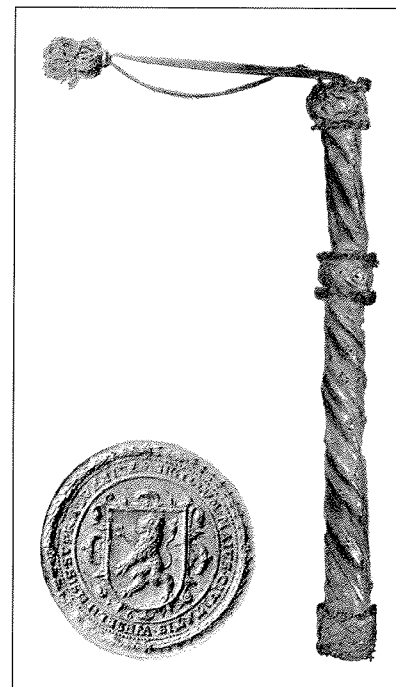
řoví a slibem, že už se toho viník nikdy nedopustí a strany (ani nikdo jiný) si nebudou spor připomínat pod právem vyměřenou pokutou.

Domnívám se, že urovnání sporů, tedy ukliďování vzniklé konfliktní situace a nastolení „sociálního smíru“, bylo hlavním cílem rychtářského soudu a především, jak je patrné ze znění všech vrchnostenských instrukcí, hlavním zájmem vrchnosti.³⁰

Řada studií zabývajících se nejrůznějšími aspekty trestního práva, soudnictví a dějinami kriminality dokazuje, že každodenní život lidí v 16.–18. století se běžně pohyboval na pomezí mezi normou (a to nejen právní, písemně zachycenou, ale i etickou) a kriminalitou.³¹ Sociální realita byla často velmi vzdálena normativnímu „ideálnímu“ stavu. Vztahy mezi lidmi nebyly nikdy harmonické a bezproblémové, odrážely se v nich vzájemné sympatie, averze, povahové vlastnosti, nálady i sociální a ekonomické poměry a zvyklosti. Právě maloměstské poměry, kdy se většina obyvatel obce osobně velmi dobře (a jak uvidíme, mnohdy i důvěrně) znala, byly ohniskem častých konfliktů, hádek, urážek a výtržností. Spektrum vzájemných vztahů od sousedských, rodinných či příbuzenských po např. pracovní nebo hospodářské bylo značně široké a nabízelo při vzájemné komunikaci řadu „třecích ploch“. Drobná kriminalita a přestupky proti dobovým normám byly, stejně jako jsou i dnes, poměrně rozšířené jevem ve všech vrstvách společnosti.

Na základě analýzy textů zápisů v rychterních (rychtářských) knihách Veselí nad Lužnicí budeme moci sledovat, že soužití lidí v tomto malém jihočeském poddanském městečku bylo vyplněno neustálými spory a střety. O každodenní přestupky norem, ať již právních či morálních, zde nebyla nouze.

Ve dvou knihách bylo zaznamenáno celkem 413 zápisů, ve kterých se zrcadlí agenda rychtáře ložního a jeho práva. V rukopisech je zachyceno celkem 368 sporů trestněprávních i soukromoprávních (u 3 sporů byl pořízen zápis dvakrát jen v málo pozměněné podobě), které byly řešeny a porovnávány právě před „rychtářským právem“.³² Mimo to je zde ještě

Obr. 2. Rychtářské právo a městská pečť z Veselí nad Lužnicí z roku 1637. Repro z: *František Kuna*, Dějiny města Veselí nad Lužnicí a okolí. Veselí nad Lužnicí 1927.

³⁰ Viz např. rožmberskou instrukci z roku 1580, kde se říká: „Jestliže by se mezi sousedy nějaké nevole a nesnáze zbýhly, takový nevolí má rychtář mezi nimi s konšely urovnati a svévolné a neposluzné skutečné trestati“, *Josef Kalousek* (ed.), Archiv český XXII, s. 279.

³¹ *Jaroslav Pánek* (ed.), Smolná kniha městečka Diviřova z let 1671–1751. Praha 1977, s. 6.

³² První, tzv. kniha rychterní obsahuje 103 spory a druhá, tzv. kniha rychtářská 265 sporů. U čtyř zápisů,

39 zápisů, které byly pořízeny pro „paměť“. Mezi ně patří zejména záznamy o renovacích, požárech, nákupu obrazu pro místní kostel, nařízení purkmistra a městské rady o podruzích, právních poslech, či rozhodnutí vrchního hejtmana o sporech „gruntovních a negruntovních sousedů“. Nalezneme zde i zprávy o vyšetřování ztrát piva v městském pivovaru, krácení míry a váhy obchodníky na trhu a od poloviny 18. století též zápisy o „vykázání místa ku prodávání zboží“ na trzích či jarmarcích pro přespólní řemeslníky a kupce.

Analýzou počtu zápisů ve funkčních obdobích jednotlivých rychtářů a charakteru porovnávaných sporů jsem dospěla k závěru, že důležitou roli hrála zřejmě povaha samotného rychtáře, respektive jeho přístup k vykonávání svěřené funkce.

Rychtář Adam Letus, za jehož úřadu byla založena první rychtářská kniha, měl dle záznamů projednávání při velmi dobrý přehled o dění v obci a jeho obyvatelích. Ke svému úřadu přistupoval velmi zodpovědně a do knih zapisoval zřejmě všechna pořízení, dokonce i případy, které nebyly k právu vzneseny.³³ Také škála přečinů jím porovnávaných (na rozdíl od pozdějších zápisů) byla pestrá, od obstavuňku, mravnostních či násilných deliktů, nářků a zhanění, krádeží či způsobení škod až po poměrně častý odboj či urážku rychtáře nebo členů městské administrativy. Jako jediný z rychtářů do knihy nechal zapsat zprávu o porovnání vlastního přestupku, kterého se dopustil (jednalo se o zhanění jednoho z měšťanů). Ačkoliv prokazatelně víme, že také ostatní rychtáři nešli pro ostřejší slovo daleko, porovnání těchto deliktů v knihách nenalezneme.³⁴

Početně naprosto nejfrekventovanější skupinou trestných činů byly ve Veselí nad Lužnicí **delikty proti cti**. Celkem 268 případů těchto provinění tvořilo téměř ¾ všech trestněprávních deliktů (73,4 %).³⁵

Ačkoli norma, kterou se při posuzování těchto deliktů rychtářské právo řídilo, tedy Koldínova Práva městská, poměrně striktně rozlišuje náрек cti a zhanění³⁶, ze zápisů z porovnání sporů o čest lze jen těžko tento rozdíl zachytit.³⁷ Ne ve všech textech

³³ O svědomitosti, se kterou přistupoval k úřadu, svědčí zápis s popisem průběhu prance mezi dvěma měšťany v hospodě, kterýžto delikt sice nebyl vznesen stranami před právo, ale rychtář „na ty věci dobře vypytavše, bude se dobře, přijde-li co takového před právo, věděti k nim jak sluší zachovati“. Viz SOkA Tábor, AM Veselí nad Lužnicí, kniha rychterní, č. k. 99, f. 9b.

³⁴ Viz např. stížnost měšťana Matěje Zelenky ze 17. 4. 1749 na rychtáře Prokopa Bejlovce, který označil dcery žalobce za kurvy a odmítl učinit satisfakci. SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IB 5BP 25.

³⁵ Na tomto místě bych chtěla upozornit na výsledky, ke kterým dospěli na základě studia nejrůznějších pramenů městského soudnictví badatelé zabývající se dějinami kriminality: 49,6 % se podílely delikty proti cti na celkové kriminalitě obyvatel města Berouna (*Eva Procházková*, Hrdelní soudnictví města Berouna v předbělohorské době, *Vlastivědný sborník Podbrdská* 32–33, 1987, s. 114n; autorka vycházela především z radních manuálů), 40,9 % v Rokycanech (*Hana Hrachová*, *Trestněprávní agenda v Rokycanech na konci 16. století (1575–1600)*, diplomová práce na FF UK, Praha 1999, s. 107), cca 10 % na Starém Městě pražském a cca 20 % na Malé Straně (*Z. Brátková*, *Pražské knihy svědomí*, s. 20). V jiných městech tento podíl mnohdy nepřesáhl ani 5 %, viz *Hana Hrachová*, *Kriminalita na Rokycansku v letech 1575–1600*, *Časopis Národního muzea – řada historická* 169, 2000, č. 1–2, s. 52, pozn. 21. Z uvedeného vyplývá, jak mohou použité prameny zkreslit představu o frekvenci deliktů proti cti v raném novověku.

³⁶ V článku Q XV se říká: „Nárek nic jiného není, než škodlivé uražení a jako nějaké peské a jedovaté uštknutí, ublížení, vyprázdnění aneb zlehčení jména aneb cizí dobré pověsti.“ Urážky, které mají být za nárek cti považovány jsou zde taxativně vymezeny v článku Q XVII: obvinění z bezectnosti, z úkladného nebo podvodného jednání, urážky: nevyvedení psanec, z kurvy syn, falešník, pankhart, kurva, zjevný zloděj. Zhanění jsou potom všechna ostatní slova cti se dotýkající. Viz *Práva městská*, s. 360n.

³⁷ Podobnou otázku, tedy podle jakých kritérií byla rozlišována zhanění a nářky cti, si při rozboru trestně-

porovnání jsou urážky či hanlivá slova, kterými se lidé častovali, uvedeny. Pokud už vyjmenovány jsou, nemusejí odpovídat Koldínovu vymezení (za nárek byly považovány i nadávky jako smeterka či zloděj). Z formulací záznamů také většinou nelze charakter poškození poznat (např. „skrze svý nešlechtný mluvení, slovy důtklivými ho trestal, slova neslušná mluvil, slovy škodlivými si ublížili, nějaký nedorozumění se přitrefilo, zlou vůli spolu měli“). Nezdířka si protirečí i popis deliktu a právní norma, na kterou je odkazován trest („jeho na poctivosti velmi hrubě zhaněl ... jak o nářku právo vyměruje“). Ani tresty vyměřené za urážky na cti, označené v textech zápisů jako zhanění nebo nárek, se zásadně neliší. Domnívám se, že měšťané i ostatní příslušníci městské společnosti sami rozdíl mezi nářkem či zhaněním příliš nevnímali. Šlo jim především o očištění cti, tedy navrácení jejich bezúhonného společenského i právního postavení, které jim umožňovalo být plnohodnotnými členy stavovské společnosti.

„Poněvadž pak život a dobrá čest jedním krokem kráčeji a tyraný človek jest ten, který své dobré cti jako života svého nehájí,“³⁸ těmito slovy zdůvodňoval jeden z veselských měšťanů svou žádost o nápravu cti své dcery. Z citátu je jasně patrné, jaké postavení v hierarchii hodnot raně novověkého člověka čest zaujímal. Vedle ochrany života, zdraví a trůfám si říci, že i majetku, patřila k nejdůležitějším kategoriím v životě všech lidí. Značné množství sporů o čest svědčí o tom, že hodnotu cti si uvědomovali nejen vážení měšťané, nýbrž i řemeslníci a tovaryši. Jak moc si tyto lidi na své poctivosti či dobré pověsti zakládali, je zřejmé i z textu řady zápisů. Poškození často zdůrazňovali, že jsou „na poctivosti velice dobře zachovalí a nikdá nezmařili“. Také „právo“ (tj. rychtář), přisedící osoby a svědci jsou označováni přívlastky jako poctiví, dobří, na cti zachovalí.

Význam cti se projevoval zásadním způsobem v sociálních souvislostech a vztazích. Urážka mohla ohrozit sociální i ekonomické postavení poškozeného ve společnosti. Špatná pověst mohla mít za následek

Obr. 3. Titulní strana knihy rychterní. SOkA Tábor, AM Veselí nad Lužnicí, č. k. 99, fol. 1a.

³⁸ Viz stížnost Jakuba Zelenky na rychtáře Prokopa Bejlovce k purkmistru a městské radě ze 17. 4. 1749,

Obr. 4. Hazardní hry ve staročeské hospodě. Dřevořez z tisku *Pán rady* (1505).

„Ostrejší“ slovo či krivé obvinění padlo mnohdy zcela úmyslně, v reakci na dřívější spory či konflikty, za účelem pomstít se nebo způsobit protivníkovi potíže. Příkladem může být případ, kdy obvinil měšťan Josef Eck svého bratra Tomáše, že ukradl ovci obecního slouhy. Žena tohoto slouhy však, ještě s jedním svědkem, vypověděla před právem, že Josef Eck to učinil ze msty, neboť „ji dohonil, ji pravil aneb naváděl, aby jenom to na Tomáše Ecka svědčila, že přijde-li na ní jaká pokuta, že von za ní to položí, třebas bylo 35 kr. anebo víc“. Rodinné spory mezi bratry už se, jak vyplývá z rychtářské knihy, zřejmě táhly delší dobu, neboť necelé dva roky před tímto porovnáním byl kvůli nářku cti žalován Tomáš Eck, který pomlouval bratrovu manželku, že „Josefovi tak šeredně cti utrhačně, jak na veřejném místě, tak doma nadává a plísni a jemu na cti utrhačně mluví“.³⁹

Projednávání rodinných konfliktů bylo poměrně často předmětem jednání o nářek cti. Žalobu na vlastní švagrovou, která jeho matce, tedy tchýni obviněné, „zle mluví a tu že proklíná a samý zly vínšování, že je zatracená bába a aby jí všichni čerti vzali, a že nebude lepší až jí z domu pude pryč, též taky na babě vstane, na babě lehne“, podal Johanes Šejnoha. Jeho švagrová byla „zavázána, aby mateř pěkně předcházela s dobrými slovy“, 3 kopami 30 krejcarů.⁴¹ Syna pohnal před soud jeden z měšťanů poté, co mu syn Václav Svoboda řekl „že je jemnost pan Pikarius vzkázal skrze svého sloužícího, že onou p. ma-

určitá sociální omezení - lidé mohli nařčené osobě odepřít pomoc, řemeslníci a obchodníci by neprodali své zboží, ženám mohla značně ztížit jejich možnost nalézt vhodného životního partnera, dětem jejich další postavení ve společnosti a podobně. Bezpečnost také znamenala omezení v konání právních pořízení.³⁹ Každá urážka, zneuctění či pochybnost o poctivosti člověka musely být tedy okamžitě projednány před rychtářským právem, kde byla vyvrácena všechna obvinění a postiženému byla téměř rituálně (veřejnou omluvou a podáním ruky) zpět navracena jeho čest.

Čest (její hodnota a význam) se tedy projevovala ve vztazích mezi lidmi, zejména v nejrůznějších konfliktech a sporech. Důležitou roli přitom hrály každodenní styk a komunikace (nebo naopak „nekomunikace“) mezi lidmi. Užívání jazyka mělo při kontaktu osob zásadní roli. Obsah a dosah hanlivých slov si uvědomoval útočník i oběť jeho invektiv.

cechu p. Václava Svobody z města vymrskat dá“. Otci i maceše se musel omluvit a byla mu udělena podmíněčná pokuta. Obzvláště zajímavý byl spor, ve kterém žalovala matka Martina Eledra, že jí syn „jakožto mateř nectí, nýbrž všelijaké protivenství činí“. Eledr byl „cítýrován“ a „předestřený mu bylo, že záslužná věc jest synovská povinnost, že sebou přináší, by paní mateř svou vlastní odprosil“. On však odprosit nechtěl, pouze v případě, že matka odvolá obžalobu. Nakonec mu byl poručen trest vězení, ale Eledr „sběhl“.⁴²

Kromě poměrně obvyklých rodinných a příbuzenských sporů byly časté konflikty mezi sousedy. Zabíhání hospodářských zvířat na sousedící pozemek, stavební úpravy kolem domu, padání ovoce přes plot a podobné každodenní příhody byly podněty k verbálním útokům, které koncily před rychtářským právem.⁴³

Napaden byl nezřídká i věřitel, který se hlásil dlužníkovi o svou pohledávku. Po večerce, která byla vyslána upozornit dlužníka na splacení restu, vzkázal jeden z měšťanů věřiteli, „že kdyby ještě vod něj bral byl tento rok, že by ještě měl Jan Jakeš starší (věřitel - poznámka autorky) drahý knoflíky stříbrný a že už si na něm dost nadřel“.⁴⁴ Padala samozřejmě i silnější slova: ocas, šelma, zloděj apod.

Ke konfliktům, urážkám a nejrůznějším slovním i fyzickým útokům docházelo nejčastěji z důvodu nadměrného požití alkoholu a opilosti pachatele. Míra konzumace piva, vína a kořalky musela být u některých jedinců značná. Svědectví o tom podávají formule v textu: „byl hrubě opilý“, „truňkem notně přemožený“, „skrze své ožralství soustavný“, „skrze své nezřízený pití“, „skrze své vopilství“ apod. „Každodenně zhovadilé ožralství noční“ svých poddaných se v instrukci rychtářské snažila regulovat vrchnost omezením doby pobytu v krčmě „na dlouhém dni přes deset, na krátkém dni pak přes devět hodin polovičního orloje“.⁴⁵ Ze zápisů v rychtářských knihách však víme, že ačkoliv byla instrukce „sublicírovaná“ na radnici přede všemi obyvateli města a rychtář na ni upozorňoval, v praxi příliš dodržována nebyla. Jeden z hospodských na otázku, proč nařízení nerespektuje, rychtáři odpověděl: „Poněvadž se ale na to i posaváde tak ostře nenastupovalo, takže on to do velky pozornosti nevzal“.⁴⁶

Další příčinou nářků cti a nezřídká i násilností, o které z knih víme, byla hazardní hra. Ačkoliv byl tento druh zábavy ve vrchnostenských instrukcích zakazován, jeho obliba byla zřejmě značná. Hráčské vášni se věnovali ve veselských hospodách obyvatelé města

³⁹ SOKA Tábor, AM Veselí nad Lužnicí, kniha rychtářská, č. k. 100, f. 43b.

⁴³ Spor kvůli stavbě sedu vznikl mezi sousedy Karlem Šubarským a Vojtěchem Cajsem. Porovnání, které bylo učiněno, však Cajs po třech dnech porušil, neboť „když slepicím jest dával, popudlivá slova mluvil“ a manželka jeho „spískala povykem a vymluvila“ sousedku. Oba manželské páry byly opět předvolány. Manželka Cajse byla trestána vězením, „kterýžto arest manžel její podniknouti se zavázal“. SOKA Tábor, AM Veselí nad Lužnicí, kniha rychtářská, č. k. 100, f. 42b-43a. Opakovaně se před právem objevili i sousedé Jan Struska a Alžběta Pičová. Struska si stěžoval, že sousedka česé ovoce, aniž by mu o tom dala vědět, takže si nestihne otrhat plody z větvi k němu na zahradu zasahujících, a zavřela jeho slepice ke svým. Spory přetrvávaly již delší dobu, neboť již dva roky předtím byla jmenovaná žalována o náhradu škody, protože „propíchlá“ sousedovo prase. Pičová byla „zavázána“ pokutou 2 kopy, kdyby v budoucnu „budto jemu Struskovi, neb manželce, též dítkám, pokoje nedala a nějaký nevole působila“. SOKA Tábor, AM Veselí nad Lužnicí, kniha rychtářská, č. k. 100, f. 19a a 24b-25a.

⁴⁴ Tamtéž, f. 25a.

⁴⁵ Instrukce rychtáře ložního, SOKA Tábor, AM Soběslav, protokol rychtářský, č. k. 410, f. 4a-9a. K problematice alkoholismu a jeho kontroly a omezování v raném novověku viz *Anna B. Tlustý*, *Das ehrbare Verbrechen. Die Kontrolle über das Trinken in Augsburg in der frühen Neuzeit*, Zeitschrift des historischen Vereines für Schwaben 85, 1992, s. 133-155.

⁴⁶ SOKA Tábor, AM Veselí nad Lužnicí, kniha rychtářská, č. k. 100, f. 47b-48b.

³⁹ K. Malý, *Trestní právo*, s. 204.

⁴⁰ SOKA Tábor, AM Veselí nad Lužnicí, kniha rychtářská, č. k. 100, f. 26a-26b a 28a.

i cizinci. Mezi nejoblíbenější „dábelské“ či „pekelné“ hry, jak jsou označovány v prameni, patřily karty, kostky a popidly (bohužel se mi nepodařilo zjistit, o jaký typ hry se jednalo). Hráči se navzájem pobízeli ke hře a při té příležitosti padaly i nejrůznější invektivy na adresu protivníka. Jeden z měšťanů „nadal“ protivníkovi (členovi městské rady) při hře „šelmovskej huncfutů a že je ledajakés cizozemec, panům radním huncfutů nadal“. S výhrou utekl z hospody jeden z hráčů, který svým spoluhračům hlásícím se o peníze vzkázal, „že by je šelmy žehral a aby ho s odpuštěním v zadek et cetera“.⁴⁷ U mnohých případů byly příčinami poškození cti neovládané emoce. Někteří útočníci reagovali unáhleně „v příčině hněvu“ nebo „podnětem dábla“. Někdy reagovali lidé neadekvátně třeba jen na (nemístný) žert či poznámku ze svého okolí.

Ženy vstupovaly do sporů a hádek kvůli nejrůznějším předmětům (prsten, len), hospodářským zvířatům nebo „skrze dítky“ či „skrze nějaké ženské rozprávky a pouhé klevety“, jak označil rychtář v knize obvinění jedné z žen z krádeže. Poměrně nebezpečné bylo obvinění, které vznesla roku 1767 Mařena Holubová na dceru Vojtěcha Jilečka. Vinila totiž dotyčnou ženu ze smrti svého dítěte, protože „mu dávala nějaký kořen jísti a vod toho, že musel její syn umřít“.⁴⁸ O tom, kam až mohla obvinění z magických rituálů a čarodějnických praktik vést, svědčí řada čarodějnických procesů. Ty se naštěstí českému jihu vyhnuly. Rychtář se setkával s žalobami, jejichž příčinou bylo pověřené jednání vícekrát. Předvolána byla například roku 1760 Anna Busková s tím, aby k sobě už nikdy v budoucnu „do kúru“ žádné osoby nebrala.⁴⁹

Na základě výpovědi samotných stran a svědků, které jsou v textu zmíněny, můžeme částečně zmapovat životní prostor, ve kterém hlavně docházelo ke střetům a konfliktům. Ne ve všech případech lze ze zápisů porovnání vyrozumět, kde k urážkám na cti docházelo.

Naprostá většina sporů je lokalizována v krčmách nebo na veřejných prostranstvích. Tedy hlavně tam, kde byla příležitost k setkávání se sousedů a všech obyvatel města. Účinnost nároku cti zde byla zvětšena přítomností ostatních příslušníků obce.⁵⁰

Centrem komunikace, místem intenzivních společenských styků, setkávání přátel, výměny informací a nejčerstvějších novinek, oddychu od všedních starostí při pití, hrách a nejrůznějších zábavách a zároveň místem, „kdež obecně mezi lidma všelijaké různice přicházejí“⁵¹, byla pro všechny vrstvy městské společnosti hospoda. Ve Veselí nad Lužnicí (a Mezimostí) bylo koncem 16. století třináct hospod na necelých 800 obyvatel.⁵² Návštěva a přítomnost v krčmě byla projevem účasti na veřejném dění. V rozvířené atmosféře hospody vznikaly spory velmi často. Stačil jen drobný žert, provokace, gesto (odmítnutí přípitku, hrozba zařatou pěstí) nebo například prohra ve stolní hře a okamžitě vzplál mezi přítomnými osobami konflikt.

Žárliivost byla pravděpodobně příčinou sporu, který vznikl při muzice v hospodě, kdy „přede všema lidma“ jeden mladík svou dívku nazval „kurvou“ a ke všemu jí potupně

strhl z těla fětoch. Podobně při muzice urazil svého spolusouseda jeden z měšťanů, když ho nazval „šelmou, čvikýřem a kurevníkem“.⁵³

Různice nevznikaly v hospodách jen mezi muži. „Původem dábla v domě pana rychtáře zlymi slovy potkaly až se i potom skrz to popraly“ manželka měšťana Nového Města pražského a manželka souseda z Horusic.⁵⁴ Aktérkami sporů v hospodě byly vždy pouze ženy z cizí vesnice či města.

Ke konfliktům docházelo na ulicích, na rynku, v masných krámech, v obecním mlýně, v obecní pazderně, ale třeba i v kostele na literátském kúru.⁵⁵ K hanění stran mezi sebou došlo i při jednání rychtářského či městského práva na radnici.⁵⁶ Delikty spáchané na těchto místech, která byla považována za tzv. vejsadní, byly rychtářským právem posuzovány přísněji. A jak se říká v Koldinových Právech městských: „Vejsupkové v místech vejsadních většími pokutami se trescí, nežli v jiných místech.“⁵⁷ Ke sporům docházelo mezi lidmi i při práci na polích a zahradách či při cestě z práce nebo třeba z posvícení, jarmarku domů.⁵⁸

Nezřídka docházelo k hádkám a sporům v soukromých domech.⁵⁹ Měšťané na sebe křičeli nadávky i do otevřených oken či dveří domu. Např. známý výtržník Jan Jakeš starší „jest měl mluvit do vokna“ Janu Jakši mladšímu, že je jedna šelma.⁶⁰

Určitý vhlad do mentálního a hodnotového světa přináší rozbor forem samotných urážek na cti. Jak už jsem výše zmínila, verbální útok byl většinou reakcí na určitý podnět. Vyjadřoval pocity či myšlenky útočníka a dá se říci, že i jeho vztah k protivníkovi. Jazyk jako prostředek komunikace umožňoval vyjádřit se pomocí bohaté škály výrazových prostředků – od nadávek s citovým zabarvením přes vulgární výrazy až k sprostým výkřikům. Důležité pro útočníka bylo zasáhnout svou obět co nejvíce, urazit ji do hloubi duše. Musel tedy volit taková hanlivá slova, která protivník znal, a která označovala skutečnost obecně chápanou jako špatnou. Padala proto nejrůznější přirovnání k příslušníkům nejnižších vrstev společnosti a obvinění ze společensky nepřijatelného chování a jednání.⁶¹

O zařazení urážek do určitého systému se pokusili na základě svých výzkumů historici Michael Frank⁶² a Michael Toch.⁶³ Při zařazování nadávek do skupin jsem použila obě typologie, ale i přesto se některá hanlivá označení nedají přiřadit do žádné z uvedených

⁵³ SOKA Tábor, AM Veselí nad Lužnicí, kniha rychtářská, č. k. 100, f. 44a.

⁵⁴ Tamtéž, kniha rychterní, č. k. 99, f. 34a.

⁵⁵ Žalobu nebo spíše stížnost v případě posledně jmenovaného deliktu podával farář a také pokuta šla hned do rukou tohoto duchovního. SOKA Tábor, AM Veselí nad Lužnicí, kniha rychtářská, č. k. 99, f. 128a–128b.

⁵⁶ Např. roku 1773 obvinil obžalovaný svědky, že „falešně na něj přísahali, že jsou zlodějové a že manželka Andresa Kučery perinu ukrásti a klasy v poli řezati měla“. Tamtéž, f. 40a–40b.

⁵⁷ Práva městská, článek M IX, s. 302.

⁵⁸ Soused městysu Mezimostí žaloval veselského měšťana Jana Hrdličku za nárek manželky, neboť „jdouce ze vsi Horusic, Hrdlička jest mluvil, že by to dítě, které manželka na svět zplodila, z lože manželského býti nemělo“. SOKA Tábor, AM Veselí nad Lužnicí, kniha rychterní, č. k. 99, f. 51a.

⁵⁹ Viz např. případ, kdy si do domu vdovy Ticové přišel vyříditi účty Jakub Libora a „v jejím vlastním domě k ní řekl a zasakramentoval, co vy povídáte, že já jsem vám holuby vzal, vy to lžete jako náka kurva“. SOKA Tábor, AM Veselí nad Lužnicí, kniha rychtářská, č. k. 100, f. 2a.

⁶⁰ Tamtéž, f. 3b.

⁶¹ Otázkou historické sémantiky se v českém prostředí zabýval Josef Macek, Historická sémantika, Český časopis historický 89, 1991, s. 1–30. V zahraničním bádání je podnětný M. Dinges, Die Ehre als Thema, s. 409–440.

⁶² Michael Frank, Dörfliche Gesellschaft und Kriminalität (Das Fallbeispiel Lippe 1650–1800). Paderborn 1995, s. 335. Frank na základě svých výzkumů dělí urážky na 1. sexuální, 2. přirovnávací ke zvířatům, 3. zlodějské, 4. označující za nespolehlivého člověka, 5. šelmovské, 6. čarodějnické, 7. národnostní.

⁴⁷ SOKA Tábor, AM Veselí nad Lužnicí, kniha rychtářská, č. k. 100, f. 24b–25a.

⁴⁸ Tamtéž, f. 27b.

⁴⁹ Tamtéž, f. 1a.

⁵⁰ Roli veřejnosti při obraně cti zdůrazňuje M. Dinges, Die Ehre als Thema, s. 423n, když říká: „Ohne Öffentlichkeit gibt es keine Ehre.“

⁵¹ SOKA Tábor, AM Veselí nad Lužnicí, kniha rychterní, č. k. 99, f. 79a.

⁵² Blíže k hustotě krčem na rožmberském panství a jejich sociálnímu významu Aleš Stejskal, Instituce hospod v sociální teorii a praxi rožmberského dominia (1551–1611), in: Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních

skupin. Dělení v sobě ale skrývá nebezpečí, že se uplatňují současné souvislosti slov, jejich přenesené a druhotné významy na verbální projevy období před třemi staletími. Problém vzniká zejména u urážek, u kterých už dnes není jasný jejich původní smysl nebo u kterých došlo k přenesení či posunutí jejich významu v souvislosti s vývojem sociálních vztahů.

Mezi urážky sexuální lze zařadit slova „kurva“, „kurevník“, která byla používána velmi hojně a s celou řadou přívlastků, např. „kurva tuplovaná“, ale i zneuctující slova „při městě není hodna“.⁶⁴ Nadávka „kurva“ patřila vůbec k nejčastěji používaným, a to zejména v konfliktech mezi mužem a ženou.⁶⁵ Urážky anální reprezentují výrazy či spojení: „Geschwerd“ (ocas)⁶⁶, „aby ho v zadek et cetera“, „ať ho políběj v prdel“, „čůrák“, „mutati“⁶⁷, „kakamerda“⁶⁸. Nadávky přirovnávající ke zvířatům zastupuje označení „je jako jalovice“. Často a s nejrůznějšími přívlastky se objevuje nadávka „šelma“: „sto šelem“, „šelmy ohavné“, „šelmovskej huncfut“. Na původ oběti útočily nadávky: „zkurvy syn“, „ledajakés cizozemec“, „čvikýř“.⁶⁹ Nejčastěji se však objevují urážky obviňující z kriminálního deliktu: „mordýř“, „vrah“, „zloděj“, „přijímač“, „škůdce“, nebo označující osobu za nějakým způsobem nespolehlivou, urážející její osobní vlastnosti: „filuta“, „přílepek“, „truhlyk“, „kluk“, „smeterka“, „lhář“, „zrádce“, „filek“, „partykář“, „nezdvořák“, „čtverák“, „canalie“⁷⁰, „Spitzbube“⁷¹, nebo vzhled: „pan s velkýmnosem“, „fousek“. Urážky sociálně degradující, včleňující osoby nařčené do nižší sociální kategorie či přirovnávající oběť k osobě snižené, zastupují označení: „jako kat“, „horší než biřci“, „holomek“.

Početnější než nadávky byla rozhodně nejrůznější obvinění z trestných činů, ze zhářství: „že měl bejtí vinen vohněm, když Libějice hořely“,⁷² křivé přísahy: „že na něj falešně

Geschichtsforschung 101, 1993, s. 316. Jeho typologie nadávek je následující: 1. kriminalizující, 2. náboženské, 3. dle povolání, 4. anální, 5. sexuální, 6. dle osobních vlastností, 7. zvířecí.

⁶⁴ K pohlavně specifickým nadávkám viz *Susanne Burghartz*, Leib, Ehre und Gut. Delinquenz in Zürich Ende des 14. Jahrhunderts. Zürich 1990, s. 127n; *Michael Frank*, Ehre und Gewalt im Dorf der Frühen Neuzeit. Das Beispiel Heiden (Grafschaft Lippe) im 17. und 18. Jahrhundert, in: *Verletzte Ehre*, s. 325n.

⁶⁵ Viz *Pavel Eisner*, Čeština poklepem a poslechem. Praha 1948, s.175. Autor zde uvádí 30 ekvivalentů používaných ve středověkých Čechách pro označení „lehkých žen“.

⁶⁶ SOKA Tábor, AM Veselí nad Lužnicí, kniha rychterní, č. k. 99, f. 52b. Zápis je zaznamenán v německém jazyce.

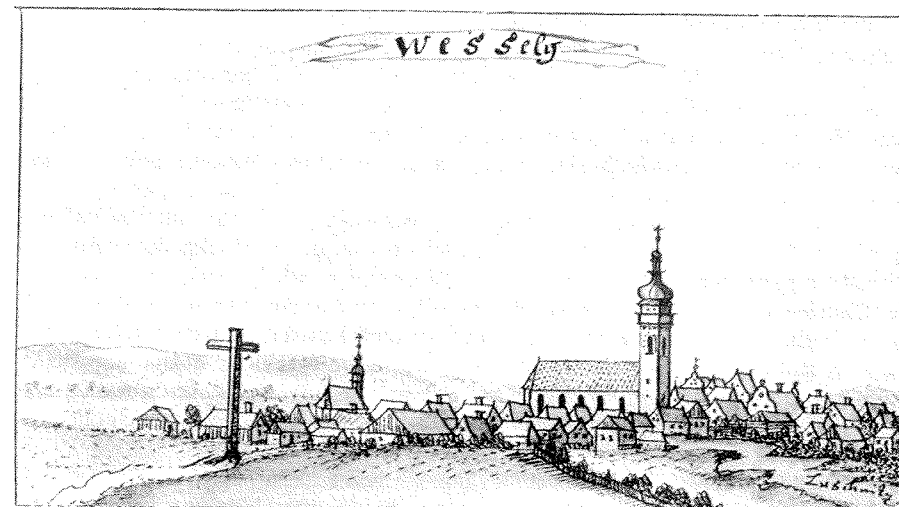
⁶⁷ Tamtéž, f. 25b-26a. Slovo podobného základu *muto*, *-onis* označující „mužský oud“ jsem našla v tzv. Rescheliově slovníku z roku 1560, viz Ústav pro jazyk český AV ČR, Reschelio Parocho Ieroschoniense, Dictionarium latinobohemicum in usum et gratiam studiosae iuventutis Bohemicae et Petri Dasypodii Dictionario, eiusdemque recognitione postrema, continuatum (Olomouc 1560).

⁶⁸ SOKA Tábor, AM Veselí nad Lužnicí, kniha rychterní, č. k. 99, f. 130a. Význam tohoto slova zřejmě nebyl znám ani ženě, které byla nadávka směřována, protože „chtěla vědět, co to je kakamerda“. Viz *Caspar Vusín*, Dictionarium von drenen Sprachen Deutsch, lateinisch und Böhmisch: in welchem nicht aallein die algemeine Wort zu finden sondern auch alterhand Länder Königreiche und Städte unterschiedliche Kräuter und Blumen wie auch bey Gericht übliche Reden mit eingeführt seyn. Prag 1729, s. 722, heslo „cacatus – posraný“; *Vladimír Buben*, Francouzsko-český, česko-francouzský slovník. Praha 1967, s. 427, heslo „merde – lejno“. Na základě těchto zjištění jsem zařadila „kakamerdu“ do skupiny nadávek análních.

⁶⁹ Viz *Josef Jungmann*, Slovník česko-německý, 1. díl, A–J. ed. *Josef Petr*. Praha 1989, s. 254, heslo „čvikýř – jehož matka neb bába v manželství nebyla, bastard“.

⁷⁰ SOKA Tábor, AM Veselí nad Lužnicí, kniha rychtářská, č. k. 100, f. 45a–45b. Zápis je zaznamenán v německém jazyce. Viz *Josef V. Sterzinger*, Encyklopedický německo-český slovník, 1. díl. Praha 1916, s. 1100, heslo „eine Canalie – odpad, lůza, holota, sběr“.

⁷¹ SOKA Tábor, AM Veselí nad Lužnicí, kniha rychtářská, č. k. 100, f. 44a–44b. Zápis je zaznamenán v němčině. Viz *Josef V. Sterzinger*, Encyklopedický německo-český slovník, 4. díl. Praha 1916, s. 620, heslo „Spitzbube – taškář, šibal, podvodník, filuta atd.“.

Obr. 5. Veselí nad Lužnicí – celkový pohled na město. Kresba F. B. Wernera z roku 1752. Repro z: *Václav Březan*, *Životy posledních Rožmberků*, ed. *Jaroslav Pánek*, sv. I. Praha 1985.

přisahali“,⁷³ přijímání kradených věcí (zádušní věci, obilí, hrách), z nedovolených mimomanželských či předmanželských sexuálních kontaktů: „Václava Šalíka v tom potahoval, že by s ní něco měl“⁷⁴, „že by to dítě z lože manželského bytí nemělo“⁷⁵, „že z manželstva z gleichu hned vystoupiti chtěla“⁷⁶, „že rozlila vocet“⁷⁷, „že má bejt vinen s Kateřinou Filkovou“, „že jest zkurvil“⁷⁸.

Nejfrekvencovanější jsou však obvinění z krádeží: „že přehazovala přes plot dříví svéj tety“⁷⁹, „že měl nějaký panty u sv. Antonína odtrhat“⁸⁰, „že měl nočního času zádušní dříví nosit“⁸¹, „z obecního makacínu prodával žito Židům do Tučap“⁸², „že z pokladničky sv. Marka peníze vybírají“⁸³, „ovci vzal, a že ji měl se slouhou sníst“⁸⁴. Nejčastěji se obvinění týkají ztráty věcí běžné denní potřeby (peníze, obilí, prsten, plátno, tabák, příze, maso, peřina, kolomaz apod.) či hospodářských zvířat (slepice, ryby, ovce, prase). Zaznamenala jsem rovněž obvinění z „nečestného“ původu: „že Eledrovskej rod byl mrskaný“⁸⁵, „že měla pana otce a on že byl o službě při pšech, a tak že jest ona jednoho pšovoda dcera“⁸⁶.

⁷³ SOKA Tábor, AM Veselí nad Lužnicí, kniha rychtářská, č. k. 100, f. 40a–40b.

⁷⁴ Tamtéž, kniha rychtářská, č. k. 99, f. 106a.

⁷⁵ Tamtéž, f. 51a.

⁷⁶ Tamtéž, f. 53b.

⁷⁷ SOKA Tábor, AM Veselí nad Lužnicí, kniha rychtářská, č. k. 100, f. 5b.

⁷⁸ Tamtéž, f. 60b–62a.

⁷⁹ SOKA Tábor, AM Veselí nad Lužnicí, kniha rychtářská, č. k. 99, f. 130b.

⁸⁰ Tamtéž, f. 58a.

⁸¹ Tamtéž, f. 4a.

⁸² SOKA Tábor, AM Veselí nad Lužnicí, kniha rychtářská, č. k. 100, f. 17a.

⁸³ Tamtéž, f. 18b.

⁸⁴ Tamtéž, f. 28a.

⁸⁵ SOKA Tábor, AM Veselí nad Lužnicí, kniha rychtářská, č. k. 100, f. 6a.

⁸⁶ Tamtéž, f. 6b.

Verbální urážky byly často provázeny nejrůznějšími hanlivými gesty a posunky a činy, které měly demonstrovat neúctu a ztrátu vážnosti protivníka a případně ho vyprovokovat k odpovědi či reakci. Na jarmarku v Soběslavi například Kateřina Mirtemilerová na veseliského staršího obecního při hádce „prdel odkrývala“ s doložením, že „on není žádný starší obecní, ale že je tam jen respektýrovaný hovno“.⁸⁷ Obvyklé bylo u mužů sražení nebo nesundání čepice či klobouku z hlavy. Příklad, kdy muž strhl ženě z oblečení fěrtoch, jsem již zmiňovala.

Hanlivá slova, posměšky a činy nezůstávaly bez odezvy, zvláště pokud byly strany posilněny alkoholem. Protivník se někdy nechal strhnout a odpověděl podobnými gesty (bouchnutí pěstí do desky stolu, lání), hanlivými slovy nebo násilím.⁸⁸ O tom, že konflikt nejednou eskaloval v prání, rvačku či výtržnost, při které musel zasahovat rychtář, již byla řeč. „Pro zkrocení zlého jazyku“ byly občas, zejména pokud došlo k oboustrannému zhanění, strany dány do vězení (spíše několikahodinové vazby) a následně porovnány právem.⁸⁹

Jak je z výše uvedeného patrné, lidé měli o životě svých sousedů i ostatních obyvatel městečka velmi dobrý přehled. Jejich zraku ušlo jen máloco. Detailní znalost poměrů a sociálních vztahů umožňovala vznik řady pomluv, řečí a „drbů“, které mohly postižené osoby značně poškodit, a bylo tedy nutné na ně nějakým způsobem reagovat. Alternativou k násilné odpovědi bylo obžalování útočníka u práva.⁹⁰ Byl to jediný legitimní způsob, jak očistit své dobré jméno a pověst, získat zpět svou poškozenou čest a tím i právní postavení, ze kterého vyplývají jiné sociální a ekonomické vztahy.⁹¹

V naprosté většině sporů o nářek cti žen podávali k právu žalobu jejich manželé či rodinní příslušníci (otec, matka, syn). Ztráta cti ženy, či jen zpochybnění její počestnosti ohrožovaly postavení celé rodiny ve společnosti. S dětmi, jejichž matka byla obviněna z cizoložství či byl přímo zpochybněn jejich manželský původ, se mohl tento nářek cti táhnout celý život. Rodiče také ihned žalovali sebemenší obvinění svých dětí. Např. otec žaloval jednu z měšťanek, která „jeho dceruše nadala, že jest zašitá“⁹² nebo Antonín Jakeš žaloval jednoho z měšťanů, který tvrdil veřejně, že žalobcova „vlastní dceruška má mít nohu otlučenou, starěj defekt“.⁹³ Časté byly žaloby rodičů mladých dívek a žen na obranu jejich počestnosti.

Na rychtářské právo se obrátila řada obyvatel města zabývajících se řemeslem či obchodem kvůli obavám z ohrožení vlastních ekonomických a obchodních zájmů. Obvinění ze zlodějství, krádeže či nepoctivosti mohlo mít pro obviněného řemeslníka či tovaryše fatální

následky. Členem „pocivého cechu“, jak je v pramenech vždy zdůrazněno, hovořili se o těchto korporacích, mohl být samozřejmě jen poctivý a počestný muž. Mohl jednat jinak než podáním žaloby na ochranu cti, když byl obviněn, „že hovno má, a že jest krejčí, že sobě kalhoty ušítí neumí a dluhův že má více než vlasův na hlavě“⁹⁴ nebo „že je zloděj, že mu poctivej cech řemesla dělati nedá“ apod.? Důsledek, který pro ně mohlo mít poškození cti na veřejnosti, si uvědomovali i tovaryši. „Ku právu spravedlivému se ušel a žádal za vochranu“ tovaryš, jenž „nemohl snést důtklivá slova“, kterými ho v hospodě „trestal“ jeho mistr.⁹⁵

Ten kdo se veřejně nebránil proti nařčení a obviněním, riskoval nejen ztrátu svého právního i společenského postavení, ale i výsměch či další urážky svého okolí. Příkladem nám může být spor mezi dvěma měšťany z Veselí nad Lužnicí vedený roku 1634 před veselským městským soudem. Samuel Veselský podal žalobu pro nářek cti na Mikoláše Komrmajera, který o něm pronesl, že je „zkurvysyn“. Obžalovaný se však hájil tím, že „když se svědek nebo kdokoliv jiný nářkne, domnívá-li se poctivým býti, chce-li, může po své poctivosti státi, pak-li věda o nářku, nic tomu řádného práva neříká, nápravy časné nežádá, po své poctivosti nejde, ten každý ouraz a zmaření na sobě ponese, i také čest ztratí. Samuel Veselskej o tom dobře ví, že jest těžce od několika let za zkurvysyna zjevně nařčen, však po své poctivosti posavaď nekráčí.“⁹⁶ Komrmajer vycházel z článku Q XXXIII Koldínova zákoníku.⁹⁷

Obvinění vznesená ve sporech o čest musela být řádně prošetřena a vyvrácena, nebo potvrzena. Před právem proto vystupovala řada svědků. Právě z jejich výpovědí se mnohdy dovídáme, co se ve skutečnosti opravdu stalo.

Na obvinění musel reagovat i obžalovaný. Svůj přestupek zdůvodňovala pachatelka slovy, že se dala „klevetám a lžím lidským přemoci“.⁹⁸ Nebylo neobvyklé, pokud se obžalovaný vylouval, že obvinění či pomluvu slyšel od někoho jiného. V případě, že uvedl jeho jméno a vina byla tomuto člověku, v Právech městských označovanému jako soukup, prokázána, byl obžalovaný zproštěn obvinění.⁹⁹ Ve většině případů se však obvinění vylouvali na to, že urážka byla vyslovena v opilosti (na svá slova si údajně často nepamatovali), v žertu, z „nerozumu“ či hněvu, a svůj výrok nemysleli vážně, protože poškozeného mají „za dobrého a poctivého člověka“. Pro tyto případy Práva městská nařizují ztrestat viníka vězením dle velikosti nářku či zhanění, s tím, že pak již nebude žalobci povinen „nápravou“.¹⁰⁰ Pro případ udělení pokuty bylo totiž nutné prokázání zlého úmyslu útočníka.

Nezřídkou reagovali obvinění při projednávání případu před právem značně emocionálně.¹⁰¹ Projevy až přemrštěné zbožnosti a lítosti byly často doprovázeny pláčem a nejrůznějšími přísahami. Např. obžalovaný „pro Boha milosrdstvení prosil“, „zavázal jak sám sebe, tak i svou manželku, též taky jeho dítky, že tak příkře zaváže, jak nejvíce zavázáno býti může“¹⁰², či

⁸⁷ SOKA Tábor, AM Veselí nad Lužnicí, kniha rychterní, č. k. 99, f. 131b.

⁸⁸ K násilí blízce *Walter Rummel*, Verletzung von Körper, Ehre, Eigentum. Varianten im Umgang mit Gewalt in Dörfern des 17. Jahrhunderts, in: Mit Waffen der Justiz. Zur Kriminalitätsgeschichte des späten Mittelalters und der Frühen Neuzeit, edd. *Andreas Blauert* – *G. Schuerhoff*. Frankfurt am Main 1993, s. 86–114. Autor se domnívá, že násilí jako reakce na ohrožení cti či majetku bylo ve vesnickém prostředí chápáno jako naprosto legitimní.

⁸⁹ SOKA Tábor, AM Veselí nad Lužnicí, kniha rychterní, č. k. 99, f. 55b, 63a.

⁹⁰ O duelech jako dalším způsobu řešení sporů o čest *Christoph Fürbringer*, Metamorphosen der Ehre. Duell und Ehrenrettung im Jahrhundert des Bürgers, in: *Richard van Dülmen* (ed.), Armut – Liebe – Ehre. Studien zur historischen Kulturforschung. Frankfurt am Main 1988, s. 186–224.

⁹¹ Na rozdíl mezi dopadem, který měla ztráta cti na postavení člověka ve společnosti v minulosti a dnes, upozorňuje *K. Malý*, Trestní právo v Čechách, s. 204n.

⁹² SOKA Tábor, AM Veselí nad Lužnicí, kniha rychtářská, č. k. 100, f. 31b.

⁹⁴ SOKA Tábor, AM Veselí nad Lužnicí, kniha rychterní, č. k. 99, f. 125a.

⁹⁵ Tamtéž, kniha rychtářská, č. k. 100, f. 6a–6b.

⁹⁶ Viz zpráva Mikoláše Komrmajera purkmistru a radě města Veselí nad Lužnicí z 28. 10. 1634, SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IB 5BP 25.

⁹⁷ Práva městská, článek Q XXXIII, s. 367.

⁹⁸ SOKA Tábor, AM Veselí nad Lužnicí, kniha rychterní, č. k. 99, f. 53a.

⁹⁹ Viz případ, kdy obviněný měšťan „nemoha ničehož provésti a dokázati, na Jana Trubačka podruha svého to sčítal, jako by to od něho slyšeti měl“. Tamtéž, f. 50a.

¹⁰⁰ Práva městská, článek Q XXII, s. 363.

¹⁰¹ Blíže o psychických stavech osob vyslychaných před právem *Pavel Himl*, Myšlení venkovských poddaných v rané novověké jižní Čechách pohledem trestně právních pramenů, *Opera historica* 4, 1995, s. 161.

vola na žalobce: „pro Boha živého tě prosím, odpusť mně, jestli jsem ti co ublížil“¹⁰³, či „začal sebe proklínat a smrt náhlou vinšovat“¹⁰⁴. Žid obviněný z nářku měšťana „po třikráte pro Boha s plácem pana Martina odprosil“.¹⁰⁵ Obvinění se zřejmě tímto způsobem snažili zapůsobit na přítomného rychtáře a přísedící a dosáhnout co možná nejnižšího trestu.

Ve všech zachycených případech byly obě strany na závěr usmířeny a viník musel pronést omluvu, ve které slíbil, že protistranu „za dobrého a poctivého člověka má a míti chce, jakož i jiní lidé mají“, a že se uvedeného přechinu již nikdy nechce dopustit. Někdy je přímo v textu zmiňováno, že omluva byla provedena dle znění v článku Q XVII, rozdílu II.¹⁰⁶ Podáním ruky rychtáři a protistraně a omluvou mělo být na spor navždy zapomenuto. V případech, kdy byly strany opakovaně, kvůli „připomínání si“ starého sporu předvolány před soud, jim bylo vyhrožováno pokutou vymezenou za tento přestupek městskými právy, a sice dvěma nedělemi ve vězení a pokutou 10 kop.¹⁰⁷ Nikdy však nebyl nikdo nucen tento trest vykonat a zaplatit.

Tresty za poškození cti¹⁰⁸ jsou taktéž vymezeny v Koldínově zákoníku. V případě, že bylo shledáno, že se strany naříkaly bezdůvodně, byly trestány vězením.¹⁰⁹ Za ženy poměrně často podstupovali tento trest jejich manželé, kteří je před právem zastupovali. „Dostí skrovné pokuty pro zhanění nařízeny byly,“ říká článek R IV *Práv městských*.¹¹⁰ V případech mnou zachycených tato slova platí beze zbytku. Pokuta se nevyšplhala výše než na dvě kopy míšeňské. Žalobce mohl navíc obviněnému tuto pokutu odpustit.¹¹¹ Naprostá většina sporů byla zakončena podmíněnou pokutou v rozmezí 35 krejcarů až 50 kop. Podruh atakující veselskou měšťanku byl „zaručen“ podmíněným trestem 5 kop a dvou neděl v těžkém žaláři a ztrátou své poctivosti¹¹², jiný podruh zase měl trest podmíněn pokutou 10 kop, týdnem vězení a vypovězením z města¹¹³, vypovězena z města však byla ve skutečnosti pouze jedna podruhně, a sice za nářek měšťana¹¹⁴. „Padlá osoba“ Kateřina Filková, mnohokrát obžalovaná za nářky cti a delikty proti mravnosti, byla „zavázána“ vymrskáním z města v případě, že se ještě dopustí podobných deliktů.¹¹⁵

V několika případech byl stranám nakázán trest „v naturáliích“. Např. kvůli sporu svých manželek museli Jiřík Zbudil přivést z lesa dva kmeny dříví na váhu a Jan Kopřiva tuto novou váhu vyrobit¹¹⁶, za nářek cti musel složit Jiřík Janoušek 2 libry ovsu, jednu k veselskému záduší a druhou k bošileckému.¹¹⁷

Podmínečné pokuty byly povětšinou rozděleny. Polovina měla přijít k právu rychtářské-

¹⁰³ SOKA Tábor, AM Veselí nad Lužnicí, kniha rychtářská, č. k. 100, f. 38b–39b.

¹⁰⁴ Tamtéž, f. 40a–40b.

¹⁰⁵ SOKA Tábor, AM Veselí nad Lužnicí, kniha rychterní, č. k. 99, f. 29b.

¹⁰⁶ Viz znění přísahy in: *Práva městská*, Q XVII, rozdílu II, s. 361.

¹⁰⁷ *Práva městská*, článek Q XI, s. 359.

¹⁰⁸ Problematice trestů se věnoval G. *Schwerhoff*, *Verordnete Schande? Spätmittelalterliche und frühneuzeitliche Ehrenstrafen zwischen Rechtsakt und sozialer Sanktion*, in: *Mit Waffen der Justitz*, s. 158–188.

¹⁰⁹ Viz *Práva městská*, článek Q XXVI, s. 365.

¹¹⁰ Tamtéž, článek R IV, s. 369.

¹¹¹ Viz např. SOKA Tábor, AM Veselí nad Lužnicí, kniha rychterní, č. k. 99, f. 39a–39b.

¹¹² Tamtéž, f. 8b.

¹¹³ Tamtéž, f. 22b–23a.

¹¹⁴ SOKA Tábor, AM Veselí nad Lužnicí, kniha rychtářská, č. k. 100, f. 32a.

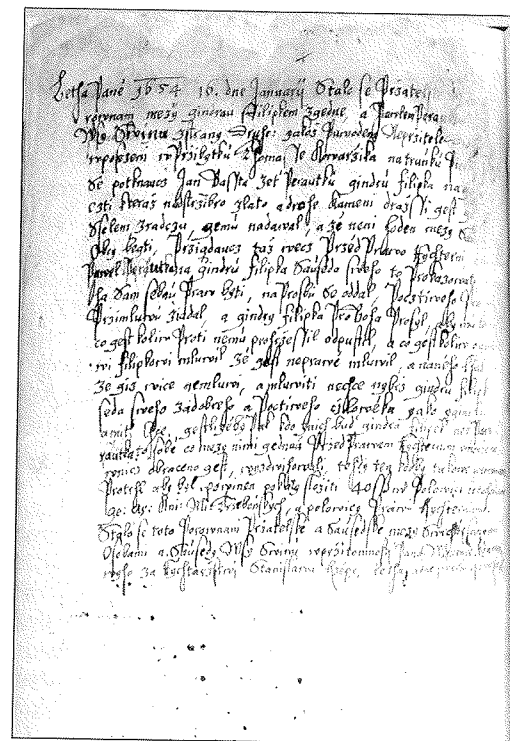
¹¹⁵ Tamtéž, f. 5a.

¹¹⁶ SOKA Tábor, AM Veselí nad Lužnicí, kniha rychterní, č. k. 99, f. 55b.

mu a polovina „do důchodů“ vrchnosti. Od šedesátých let 17. století jsou pokuty většinou rozdělovány v poměru: $\frac{1}{3}$ rychtářskému právu, $\frac{1}{3}$ vrchnosti, $\frac{1}{3}$ k záduší.

Na závěr jednání si nechávali někteří žalobci pořizovat tzv. vejpy nebo registríky z rychtářských knih, potvrzené pečeti rychtářskou na „důvěření toho všeho“.¹¹⁸ Zřejmě proto, aby se vyhnuli případným útokům ze strany svého okolí.

Strany měly právo se odvolat proti rozhodnutí rychtářského práva k městské radě či vrchnosti. Městské knihy se však nedochovaly a ve spisech velkostatku se žádná tato odvolání neobjevují. Ve zde uložených spisech týkajících se sporů o čest obyvatele Veselí nad Lužnicí převládají žádosti purkmistra a městské rady o radu vrchního hejtmána, jak postupovat v konkrétních kauzách, a koncepty odpovědí na tyto žádosti. Z nich se můžeme dozvědět, jaké stanovisko k těmto sporům o čest užíval vrchní hejtmán jako zástupce pozemkové vrchnosti. Městští úředníci, zřejmě z opatrnosti, žádali o rozhodnutí hejtmána i v těch nejbanálnějších případech, např. když obžalovaný nechtěl žalobce odprosit.¹¹⁹ Hejtmán na tyto zprávy a žádosti ve svých odpovědích reagoval doporučením, aby se přesně řídili Právy městskými (často jsou citovány přímo jednotlivé články), tzn. strany vyslyšeli, porovnali a dohlédli na to, aby se strany vzájemně odprosily.¹²⁰ Z uvedeného plyne, že vrchnost měla opravdu maximální zájem na urovnání sporů mezi poddanými a zachování sociálního klidu.

Obr. 6. Ukázka zápisu z knihy rychterní. SOKA Tábor, AM Veselí nad Lužnicí, č. k. 99, fol. 54b.

¹¹⁸ Viz např. SOKA Tábor, AM Veselí nad Lužnicí, kniha rychterní, č. k. 99, f. 45b, 46b, 52a.

¹¹⁹ Viz zprávy purkmistra a městské rady Veselí nad Lužnicí vrchnosti z 15. 6. 1690 nebo 16. 9. 1729, SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IB 5BP 25.

¹²⁰ Viz např. odpovědi hejtmána purkmistru a radě Veselí nad Lužnicí z 15. 5. 1698, 17. 9. 1729, tamtéž.

V ROCE 2006 VYJDE V NAKLADATELSTVÍ SCRIPTORIUM 3. SVAZEK EDICE MANU PROPRIA:

Gabriela ze Schwarzenbergu, Krátká cesta životem a Evropou

K vydání připravily Milena Lenderová a Jarmila Plšková.

Edice cestovního deníku, dopisů a pokusu o historický román z pera mladé dívky z předního šlechtického rodu habsburské monarchie. Texty pocházejí z řádků 28. února 1820 do 20. srpna 1820.